

Förvaltning eller nämnd eller enhet
Rapport

Datum:
2024-02-05

Diarienummer:
ALN-2023-00709

Handläggare:
Heléne Stenlund

Version/DokumentID:

Äldreombudsmannens årsrapport 2023

Innehåll

Sammanfattning	3
Inledning	4
Rapportens syfte	5
Två frågor som fortsatt är i fokus	5
Äldreombudsmannens arbete 2023	6
Arbete på individ-till strategisk nivå	6
Äldreombudsmannens medborgarkontakter	6
Äldreombudsmannens strategiska arbete	10
Avslutning äldreombudsmannens reflektioner	15
Relaterade dokument	17
Bilaga: Exempel på kontakter och samarbeten	18

Sammanfattning

Äldreombudsmannen är en oberoende funktion som verkar kommunövergripande på alla nivåer för äldres delaktighet och inflytande och som årligen ska inlämna en rapport till kommunfullmäktige. Årsrapporten är en sammanfattning av äldreombudsmannens verksamhetsår, som bygger på medborgarkontakter och samverkan på en strategisk nivå, samt ett samarbete med samordnaren för äldrevänlig kommun med flera.

Även denna årsrapport har sin utgångspunkt i delaktighet då det är en fråga som fortsatt behöver belysas. Årsrapporten har särskilt fokus på seniorbostäder och seniorluncher eftersom dessa frågor varit återkommande i kontakterna med äldreombudsmannen under året.

I kontakter med äldreombudsmannen och vid möten med äldre kommuninvånare har framför allt bostadsfrågor och kommunens lunchalternativ för äldre diskuterats, men även mobilitet, äldreomsorg och kommunikation och information har varit föremål för diskussion. Äldre personers vilja att vara aktiva och delaktiga i sin vardag och i samhällslivet går som en röd tråd genom dessa teman.

Processen fram till beslut om avveckling av två av seniorrestaurangerna var snabb och äldre gavs inte möjlighet att vara delaktiga, något både enskilda och pensionärsföreningar haft synpunkter på. Positiva exempel inom kommunen där målgruppen är involverad och bidrar med frågor, kunskap, erfarenheter och förslag finns och går hand i hand med ambitionerna med Program och handlingsplan för äldrevänlig kommun som betonar vikten av äldres möjlighet till delaktighet i samhällslivet genom att aktivt vara med och bidra i arbetet.

Kommunen har goda ambitioner med att vilja vara en äldrevänlig kommun och det genomförs flera åtgärder, men i kontakterna med äldre invånare ser äldreombudsmannen att kommunen behöver synliggöra vad som avses med äldrevänlig kommun och vilka åtgärder som ska genomföras.

Äldre är en grupp med skiftande önskemål, behov och intressen. Seniorrestauranger och skolluncher är satsningar som fyller olika behov för olika personer. I det hälsofrämjande och förebyggande arbetet i enlighet med Uppdrag 8 behöver kommunen främja och bredda insatser.

Bostadsfrågor är vanliga i kontakten med äldreombudsmannen, framför allt behovet av fler seniorbostäder. Äldreombudsmannen menar att det behövs fler boendalternativ i kommunen för att möta äldre personers olika behov och preferenser.

Teckenspråkiga äldre har rätt till full delaktighet på lika villkor som övriga kommuninvånare. Kommunen behöver säkerställa att teckenspråkiga äldre personer får sina behov tillgodosedda och kan kommunicera som alla andra.

Inledning

Äldreombudsmannen har i tidigare årsrapporter skrivit om delaktighet och inflytande för äldre kommuninvånare och även denna rapport kommer ta sin utgångspunkt i delaktighet då det är en fråga som fortsatt behöver belysas. Delaktighet handlar om att en person aktivt kan medverka i och vara en del av samhället. Det innebär att i så hög utsträckning som möjligt kunna välja självständigt, fatta egna beslut och påverka sitt liv (Myndigheten för delaktighet, MFD). I årsrapporten 2022 skrev äldreombudsmannen att social delaktighet värderas högt av äldre personer och att det med stigande ålder blir allt viktigare. Enligt Folkhälsomyndigheten är faktorer som kan främja livskvaliteten och förebygga psykisk ohälsa hos äldre personer exempelvis social gemenskap, goda matvanor, meningsfull vardag och fysisk aktivitet. Studier har även visat att ofrivillig ensamhet kan påverka hälsan negativt.

Frågor som äldre lyft i kontakten med äldreombudsmannen under året, har handlat främst om äldreomsorg, bostäder, mobilitet, kommunikation och information. Gemensamt för dessa områden är delaktighet, som i sin tur kan anses vara hälsofrämjande. Årets rapport har särskilt fokus på seniorbostäder och seniorluncher eftersom dessa frågor varit återkommande i kontakterna med äldreombudsmannen under året och varit en del av det strategiska arbetet. Även hemmet får större betydelse efter pensionering, något som under året har lyfts genom medborgarkontakter bland annat. Studier har visat på hemmets betydelse för att förebygga sjukdom och främja hälsa hos de allra äldsta men redan tidigt i åldrandeprocessen har hemmet betydelse för att skapa sammanhang och mening. Även platser utanför hemmet, till exempel i närområdet, har betydelse för upplevelsen av sitt hem.¹ En åldrande befolkning ställer därför särskilda krav när det gäller bostadsbeståndet för att möta äldres önskemål, behov och ekonomiska förutsättningar.

Årsrapporten lyfter även barndomsdöva äldres möjlighet till delaktighet och inflytande i äldreomsorgen. Äldre döva är en utsatt grupp och få anställda inom vård- och omsorgen kan teckenspråk. Enligt rapporten *Valfrihet och värdighet saknas för äldre döva* upplever gruppen ofta utanförskap och isolering². Många äldre döva har teckenspråk som förstaspråk och har ofta svårt att läsa och skriva svenska. Enligt rapporten kan 6 av 10 inte läsa och förstå innehållet i en dagstidning. Teckenspråk är jämförbart med de svenska minoritetsspråken och inskrivet i språklagen.

Uppsala kommun är sedan 2016 medlemmar i WHOS:s globala nätverk för åldersvänliga städer och samhällen Agefriendly cities and communities som för närvarande har ca 1 500 städer och samhällen i 51 länder i sitt nätverk. Medlemskapet innebär att arbeta strukturerat med behov och viktiga frågor som rör målgruppen. Arbetet berör flera olika sektorer och WHO har definierat åtta sammankopplade fokusområden som kan bidra till att identifiera och åtgärda hinder för äldre personers delaktighet och välbefinnande som exempelvis bostäder, social delaktighet, utemiljöer och mobilitet. I Program för äldrevänlig kommun och Handlingsplan för äldrevänlig kommun utgör hälsofrämjande och förebyggande insatser grunden och beskriver aktiviteter med brett perspektiv på hälsa som hälsosam mat, gemenskap, fysisk aktivitet men även bostadsfrågor och utemiljöer ur ett äldreperspektiv. Programmet

¹ https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/42854562/Maya_Kyl_n_WEBB.pdf

² [Valfrihet och värdighet saknas hos äldre döva! \(sdpf.se\)](https://www.sdpf.se/valfrihet-och-vardighet-saknas-hos-aldre-dova/)

och handlingsplanen har följts upp enligt gällande rutiner och befinner sig för närvarande i en revideringsprocess.

Vikten av hälsofrämjande och förebyggande insatser syns även i kommunens arbete med omställningen till effektiv och nära vård. I uppdrag 8 arbetar kommunen förvaltningsövergripande i samverkan för att stärka arbetet med förebyggande och hälsofrämjande insatser för prioriterade grupper exempelvis äldre. Målgruppen är delaktig i arbetet, vilket är positivt.

Rapportens syfte

Årsrapportens syfte är att bidra med ett invånarperspektiv genom att förmedla röster från äldre kommunmedborgare som tagit kontakt med äldreombudsmannen samt beskriva arbeten där äldreombudsmannen varit delaktig.

Två frågor som fortsatt är i fokus

Många av de synpunkter som inkommit till äldreombudsmannen har handlat om hemmet på olika sätt och seniorluncher.

Enligt Uppsala kommuns bostadsförmedling är det stor efterfrågan på seniorbostäder med gemensamma utrymmen och låg hyra. Andelen som söker till nybyggda bostäder är mindre. Äldre ensamma kvinnor har ofta en låg pension och därmed låg betalningsförmåga för boende. Kommunen har idag brist på seniorbostäder med gemensamhetslokaler, framför allt på landsbygden.

Resultatet av Uppsala kommuns bostadsenkät om äldres boendepreferenser samt analys av flyttmönster visar att ekonomi och bristen på boendialternativ kan hindra äldre från att flytta. Enkäten visar även att vid valet av bostad är tillgången till grönområden högt prioriterat bland äldre.

Uppsala kommun erbjuder olika lunchalternativ för äldre i form av seniorrestauranger, seniorlunch på vissa skolor och genom att sprida information om de privata restauranger som anmält till kommunen att valt att erbjuda rabatt till seniorer.

I dagsläget erbjuder 23 skolor runt om i kommunen seniorluncher. Beslutet om seniorlunch fattas av respektive skolas rektor. Lunchtiderna varierar mellan olika skolor och bestäms utifrån skolans behov. Seniorlunch på skola kostar 60 kr och på seniorrestaurang är priset 70 kr.

Äldrenämndens beslut att avveckla seniorrestaurangerna i Luthagen och Årsta och införa helgstängt på övriga seniorrestauranger, förutom Seniorens ledde till att äldreombudsmannen fick ta emot många synpunkter från invånarna.

Orsaken till beslutet var lågt besöksunderlag, undermåliga lokaler samt svårigheter att nå ofrivilligt ensamma. Utredningen gör bedömningen ”att det finns andra insatser som i större utsträckning når den målgrupp som seniorrestaurangerna avser att nå för att motverka ofrivillig ensamhet”.³

³ [Seniorrestauranger i Uppsala](#)

Äldreombudsmannens arbete 2023

Äldreombudsmannen är en oberoende funktion i Uppsala kommun som arbetar kommunövergripande på alla nivåer för äldre kommuninvånarens möjlighet till delaktighet och inflytande. Funktionen verkar genom att i olika sammanhang bidra med ett invånarperspektiv. Äldreombudsmannens organisatoriska tillhörighet är vård- och omsorgsförvaltningen med placering i staben. Enligt instruktionen för kommunens äldreombudsman ska äldreombudsmannen årligen inlämna en rapport till kommunfullmäktige.

Under året arbetar äldreombudsmannen genom att undersöka och ställa frågor, belysa olika områden, hänvisa och informera. Funktionen bidrar även genom att undersöka, påtala och informera utåt till invånarna samt inåt mot kommunen. Funktionen samverkar med förvaltningar och företrädare för civilsamhället samt bygger nätverk och deltar i möten.

Äldreombudsmannen har ett nära samarbete med samordnaren för Program för äldrevänlig kommun och bidrar i arbetet med invånarnas röster om för dem angelägna frågor och behov. Sammanhang som behandlar äldrevänlig kommun är en kanal för att föra vidare frågor och samverka på strategisk nivå.

Det ingår inte i rollen att handlägga enskilda ärenden, eller företräda enskilda invånare. Äldreombudsmannen kan i stället lyssna in och hänvisa vidare till lämplig kontakt/instans. Under året har många olika kontakter tagits (se bilaga).

Arbete på individ-till strategisk nivå

Äldreombudsmannens arbete består av kontakt med invånare och det strategiska arbetet. I kontakten med invånare tar äldreombudsmannen emot synpunkter på kommunens verksamheter samt ger råd, stöd och information. De invånare som av olika skäl inte är digitala erbjuds hjälp av äldreombudsmannen att lämna sina synpunkter digitalt via kommunens system för synpunkter och klagomål.

Äldreombudsmannen kan även stödja invånare att själva ta sin fråga vidare genom att identifiera vilken förvaltning eller vilket bolag som ansvarar för en fråga eller ge vägledning till ansvarig huvudman. Äldreombudsmannen har en god tillgänglighet och nås via telefon och e-post.

De synpunkter som inkommit och som redovisas nedan ger ingen heltäckande bild av äldres levnadsförhållanden i Uppsala kommun eller någon entydig bild av hur kommunens verksamheter, tjänster och miljöer fungerar för äldre invånare.

Äldreombudsmannens medborgarkontakter

Äldreombudsmannen har under 2023 haft närmare 258 kontakter via e-post och telefon med äldre kommuninvånare. Kontakterna handlar antingen om att vilja lämna synpunkter på kommunens verksamheter, tjänster eller miljöer eller ett behov av information, råd eller stöd.

De vanligaste synpunktområdena är äldreomsorg, bostäder, mobilitet, kommunikation och information. Äldreomsorg och bostadsfrågor är vanliga även när det gäller behovet av information, råd och stöd. Äldreomsorg är det tema som dominerar i kontakterna och då är det relativt vanligt att även anhöriga tar kontakt.

I kontakten med föreningar och andra sammanhang där äldreombudsmannen möter äldre är bostadsfrågorna och mobilitet ofta i fokus.

Nedan följer exempel på olika kontakter som äldreombudsmannen haft.

Äldreomsorg

Synpunkter på äldreomsorgen är det som dominerar och handlar liksom tidigare år om kommunikation, information samt planering och genomförande av insatser.

”Personalen vill väl och de är snälla, men ibland är det svårt att förstå varandra när de inte är så bra på svenska. Det känns inte alltid tryggt då.”

”Hemtjänstpersonalen har ont om tid. Det stressar mig. Jag vet inte om vi hinner ut på promenaden. De frågar om jag behöver hjälp med något mer. Hur ska jag kunna svara på det? Jag vet ju inte hur mycket tid de har kvar?”

Återkommande är att man inte vill upplevas som tjatig när man varit i kontakt med verksamheten vid upprepade tillfällen, och upplever att problemet kvarstår. De är måna om att relationen till personalen inte ska påverkas negativt om det blir ”för mycket tjat” samtidigt upplever de en frustration över att inget hänt trots upprepade kontakter.

”Jag har pratat med verksamhetschefen och påtalat fel och brister men inget händer. Jag känner mig så tjatig.”

Det förekommer även frågor om vilket stöd som finns att få från kommunen när man är äldre och vart man vänder sig för att få kontakt med ansvarig tjänsteperson eller verksamhet.

Synpunkter som rör äldrenämndens myndighet handlar om att det ibland tar tid innan man får kontakt med biståndshandläggare samt kriterierna för att beviljas särskilt boende.

Orosanmälan

Frågor förekommer om vart man vänder sig när man känner oro för att någon i ens närhet far illa och skulle behöva hjälp från samhället. De har ofta försökt motivera personen till att söka hjälp och även stöttat praktiskt under en tid, men upplever att situationen blivit ohållbar. Personerna har eller misstänks ha en demenssjukdom eller psykisk sjukdom.

”Jag är orolig för min granne. Jag brukar hjälpa henne, men hon behöver mer hjälp. Jag räcker inte till.”

Bostäder för äldre

De som hör av sig i bostadsfrågor har frågor om vilka boendeformer kommunen ansvarar för och vilket stöd kommunen kan ge när det finns behov av annan bostad, vanligtvis på grund av trappor i bostaden. Behovet kan ha uppstått akut i samband med sjukdom eller skada eller kommit smygande med tiden. Även ändrade sociala förhållanden kan skapa behov av annan bostad, liksom upplevd ensamhet eller att det blivit betungande att bo i villa.

”Jag bor bra i ett hus med hiss. Jag klarar mig själv, har bara hjälp med städ och inköp fast jag är över 90, men jag känner mig ensam. Jag vill träffa andra att prata och umgås

med. Jag känner mig ostadig när jag går ut. Kan kommunen hjälpa mig med en bostad där man kan umgås och samtidigt ha sitt eget, men jag vill absolut inte till ett äldreboende.”

Mobilitet

Synpunkter som berör mobilitet har så gott som uteslutande handlat om det nya seniorkortet. I mars 2023 togs beslut i kommunstyrelsen om att fortsatt erbjuda rabatterade resor i kollektivtrafiken genom att införa en årsbiljett som ska gälla dygnet runt, alla dagar.

Synpunkterna har handlat om att processen med att ta fram det nya seniorkortet tagit väldigt lång tid. När beslutet togs var det många som fick uppfattningen att kortet skulle distribueras, om inte omgående, så i alla fall till sommaren. Uppfattningen har varit att kommunen försökt förhålla beslutet och att kommunen och regionen haft svårt att komma överens om vem ansvaret är. Det har även inkommit synpunkter på att det handlar om en årsbiljett i stället för ett månadskort och på att kommunen inte erbjuder gratis resor för äldre kommuninvånare. Den återkommande frågan har handlat om datum för säljstart samt vilka alternativ som finns för den vars seniorkort slutar gälla innan dess.

Det har även kommit synpunkter från boende i och runt seniorboendet i Gränby på avvecklingen av linje 32 i slutet av året. Busslinjen trafikerade sträckan seniorbostaden-Gränby köpstad och var uppskattad av de som nyttjade den. Pensionärsföreningar har också hört av sig i frågan.

Äldre personer bosatta i landsbygd lyfter svårigheter som uppstår när man slutar köra bil och är bosatt där kollektivtrafik saknas.

”Jag har inte glädje av något seniorkort. Här finns ingen kollektivtrafik. Det är bara skoltrafik som kör förbi. Den dag jag inte kan köra bli blir det svårare ta sig ut. Då blir jag beroende av andra. Det finns risk att man blir ensam då. Samtidigt är det här jag har mitt sammanhang. Det är svårt att flytta”.

”Jag brukar ringa till dem jag vet inte kör bil längre och erbjuda dem skjuts till föreningens möten. Det känns meningsfullt att hjälpa dem så de inte blir ensamma. Det är meningsfullt för både dem och mig.”

Kommunikation och information

Digitaliseringen av samhället och de svårigheter som möter den som inte är digital märks även i kontakten med äldreombudsmannen. De som hör av sig upplever att det blir allt svårare att hänga med eftersom utvecklingen går snabbt och tekniken blir alltmer avancerad. Det finns också en rädsla för att bli utsatt för bedrägerier. Dessa båda frågor leder till att en del väljer att antingen sluta vara digitala eller att inte bli det.

”Samhället begär för mycket av oss som är äldre. Allt ska göras digitalt. Det är förnedrande. Det känns som en skam att inte vara digital. Vi får betala priset för den snabba digitaliseringen”.

Avvecklingen av seniorrestauranger och bibliotek

Många har haft synpunkter på beslutet om avvecklingen av seniorrestaurangerna i Luthagen och Årsta och att seniorrestaurangerna, förutom Senioren, kommer ha öppet enbart på vardagar. Samtliga har velat poängtera seniorrestaurangernas betydelse

som mötesplatser. Det handlar inte enbart om maten, framför allt för personer som upplever ensamhet. Ensamheten är ofta svårast på helgerna.

”Seniorrestaurangen är min träffpunkt. Jag vill träffa folk och prata. Vart ska jag ta vägen nu? Jag är inte intresserad av det de gör på träffpunkten”.

”Uppsala ska ju vara en äldrevänlig kommun. Det är ju inte bara maten. Det är ju att få träffa andra. Det är viktigt när man känner sig ensam. Ibland är det musik där också”.

Många besöker seniorrestaurangen varje vecka, andra mer sällan och några inte alls. De senare är bosatta i seniorbostad och upplever restaurangen som en trygghet om det med tiden skulle bli svårare att orka laga mat eller att ta sig ut. Tillgång till seniorrestaurang har bidragit till att man valt att bosätta sig i seniorbostaden Ramund eller Fyrislundsgatan i Årsta. Även anhöriga har hört av sig och berättat om seniorrestaurangens betydelse som daglig aktivitet, möjlighet att träffa andra men också för att kunna vara oberoende.

”Seniorrestaurangen var det som fick henne att lämna lägenheten. Nu har hon matdistribution i stället. Jag märker att hon fått svårare att äta.”

Pensionärsföreningar hörde också av sig med synpunkter på beslutet som rörde kommunens seniorrestauranger och äldreombudsmannen fick ta emot kopior på namninsamlingar och skrivelser för kännedom.

Äldre har även haft synpunkter på att biblioteken i Vänge och Eriksberg avvecklas och även i det fallet handlar det om behovet av mötesplatser, att ha någonstans att gå och att få träffa andra.

”Biblioteket är så mycket mer än ett ställe där man kan låna böcker. Det är en mötesplats för oss som bor här.”

Äldre personers upplevelser av seniorrestauranger och seniorluncher

Utifrån att synpunkterna på beslutet om seniorrestaurangerna var många valde äldreombudsmannen att åka ut till några seniorrestauranger för att lyssna på besökarna. Äldreombudsmannen valde även att lyssna till erfarenheter från äldre som äter seniorlunch på skola.

Totalt intervjuades 13 besökare, elva män och tre kvinnor. Tio äter på seniorrestaurang och fyra äter seniorlunch i skola i en av kommunens tätorter.

Av dem som äter på seniorrestaurang besöker samtliga den regelbundet, de allra flesta veckans alla dagar. Samtliga betonar den sociala betydelse som seniorrestaurangen har för dem. Restaurangbesöket lindrar ensamheten och är för majoriteten dagens enda aktivitet. Flera av dem berättar att de har lärt känna andra besökare och att restaurangen blivit en viktig mötesplats. Samtliga känner till träffpunkten men bara en av dem har besökt den.

De allra flesta känner till möjligheten att äta lunch på vissa skolrestauranger. En av dem har besökt en skolrestaurang i en högstadieskola och berättar att maten var bra, men att han suttit ensam. På seniorrestaurangen har han lärt känna några av besökarna och de har blivit ett gäng som ses där.

Ingen av de intervjuade ser skolrestaurangen som ett jämförbart alternativ till seniorrestaurangen, framför allt eftersom många skolor inte har öppet på helger och lov då ensamheten ofta upplevs som svårast. På seniorrestaurangen finns möjlighet att sitta kvar och prata en stund, vilket de inte tror är möjligt på en skola. Flera av dem

lyfter också att det på seniorrestaurangen går att få hjälp med brickan om man har svårt att bära den själv. De tror inte det går att få den hjälpen i skolan, där tempot är högre och personalen mer upptagen. Personer med behov av god ljudmiljö på grund av nedsatt hörsel känner sig tveksamma inför att besöka en skolrestaurang. Samtliga intervjuade har närmare till en seniorrestaurang än till en skola som erbjuder seniorlunch och för dem har också det betydelse.

Äldreombudsmannen valde samtidigt att även lyssna till äldre med erfarenhet av seniorlunch på skola genom att intervjua fyra män som brukar äta seniorlunch några gånger i månaden på skolan i tätorten där de bor. De känner varandra sedan tidigare och besöker skolrestaurangen gemensamt någon gång i månaden. För samtliga är generationsmötet den stora behållningen och anledningen till att äta på skolan. De äter tillsammans med de yngre barnen som de upplever är mer nyfikna på de äldre besökarna. De känner sig välkomna och sedda av både barnen och personalen. Skolan har ca 200 elever från förskoleklass till årskurs 6 och hittills har allt fungerat smidigt.

Äldreombudsmannen blev även inbjuden till seniorbostaden på Fyrislundsgatan i Årsta samt Ramund i Luthagen där hyresgäster och boende i närområdet deltog. Deltagarna såg seniorrestaurangen som en del av boendekonceptet och för hyresgästerna var seniorrestaurangen en av anledningarna till att de valt boendeformen.

Mötesdeltagarna saknade möjligheten att få vara delaktiga och framföra åsikter och förslag innan beslutet togs.

Äldreombudsmannens strategiska arbete

I det strategiska arbetet samverkar äldreombudsmannen med förvaltningar och företrädare för civilsamhället genom att lyfta fram invånarnas perspektiv i arbetet och bidra med sakkunskap. Kommunens arbete med att bli en mer äldrevänlig kommun samt samarbetet med programansvarig samordnare är sammanhang där äldreombudsmannen kan föra vidare synpunkter och behov.

Äldreombudsmannens strategiska arbete har under året på olika sätt handlat om äldre kommuninvånarnas möjligheter till delaktighet i samhällslivet.

Äldreombudsmannens samverkan inom kommunen och med civilsamhället

Kommunens arbete med att bli en mer äldrevänlig kommun har sedan starten arbetat för att skapa sammanhang där kommun och civilsamhälle kan diskutera frågor utifrån äldre medborgares behov. Sammanhangen har sett olika ut men har med tiden utkristalliserat sig till en "äldresamverkansgrupp" med Svenska kyrkan, Röda korset och RF-SISU.

Gruppen leds av samordnaren för äldrevänlig kommun och syftet är att med äldre i fokus lyfta behov som uppfattats att målgruppen och den egna organisationen har. Samverkan växer och utvecklas över tid och gruppens sammansättning kan skifta, exempelvis har bibliotek Uppsala och träffpunkterna deltagit. Sammansättningen gör att gruppen kan agera snabbt när det kommer signaler och initiativ. Under vintern kunde kommunen samla och publicera utomhusaktiviteter, som erbjöds via civilsamhället, på kommunens webbsida. De allra flesta aktiviteter var kostnadsfria. Behovet var motiverat utifrån rådande situation där bland annat äldreombudsmannen i sina kontakter med enskilda och pensionärsföreningar uppmärksammat en oro kring ekonomi och omvärldsläget samt att deltagare inte kommit tillbaka till aktiviteter efter pandemin. Samtidigt kan vinterperioden i sig skapa hinder på grund av rädsla för fall eller otrygghet inför att vistas utomhus efter mörkrets inbrott.

Vidare har gruppen arbetat med en struktur som ska pågå under hela året och som man ska kunna samlas kring för att på så sätt kunna arbeta mer långsiktigt och kunna ha god framförhållning vad gäller planering och kommunikation.

Andra exempel på äldreombudsmannens samarbeten är *Summer Zone*, Gränby allaktivitetshus samt kampanjen *Aktiv oktober* som samlade aktiviteter för äldre över 65 år. Aktiviteterna på *Summer zone* samt och Gränby allaktivitetshus är samtidigt exempel på generationsöverskridande arbete genom samverkan mellan förvaltningar och föreningslivet.

Genom ett idéburet offentligt partnerskap (IOP) mellan Äldrenämnden och RF-SiSU möjliggjordes Rollatorloppet som var ett samarbete mellan vård- och omsorgsförvaltningen och RF-SiSU för personer bosatta på vård- och omsorgsboende. Rollatorloppet gav möjlighet att via idrottsföreningar möta rullstols- och rollatoranpassad idrott, uppleva social gemenskap och få ett miljöombyte.

Trygghet för och med äldre i Gränby och Kvarngärdet är ett projekt där användardriven design, en utvecklingsprocess där man utgår från användarens behov och tar fram lösningar tillsammans med användare och utförare, används för att arbeta med trygghetsskapande och brottsförebyggande frågor utifrån invånarnas egna erfarenheter samt utforska nya lösningar. Äldre personer var ett särskilt fokus för att skapa djupare insikter om deras situation. Projektet är en aktivitet i Handlingsplan för Gränby-Kvarngärdet: Handlingsplan för ökad trygghet i Gränby och Kvarngärdet. Äldreombudsmannen har deltagit som en av flera sakkunniga i intervjuer och workshops.

Många av de frågor äldre personer lyfter i kontakten med äldreombudsmannen finns i stadsbyggnadsförvaltningens uppdrag som bostäder, mobilitet och landsbygdsfrågor. Äldreombudsmannen har under året arbetat med att bredda sina kontakter med förvaltningen för att lära sig mer om hur de arbetar med frågorna och förmedla det äldreombudsmannen hör och ser. En kontakt har skapats med ett tillgänglighetsnätverk inom stadsbyggnadsförvaltningen där bygglov, tillsyn och bostadsanpassning ingår och som gett möjlighet till fortsatt samverkan kring gemensamma frågor som tillgänglighet och universell utformning, frågor viktiga för ökad delaktighet i samhället för äldre personer med funktionsnedsättning. Äldreombudsmannen fick information om att det på förvaltningen inte fanns någon strategifunktion med uppdrag mot tillgänglighet.

Uppsnack är namnet på kommunens uppsökande koncept som arrangerar dialoger och minimässor på olika platser i syfte att öka medborgarnas delaktighet i samhällsbyggnadsprocessen. Vid Uppsnacken kan de som bor och verkar i området möta flera av kommunens verksamheter samtidigt. 2023 var Uppsnack på turné till flera av kommunens tätorter. Genom att delta i Uppsnack fick äldreombudsmannen ett nytt sammanhang att möta äldre kommuninvånare, och samtidigt möjlighet lära sig mer om förvaltningens arbete med landsbygdsfrågor.

Under året har *mötesbänkar* placerats ut i kommunen, utifrån inspiration från Storbritanniens *"Happy to chat benches"*, i syfte att inspirera till mellanmänniska möten. Bänkar med liknande syfte finns på flera platser i landet och med olika benämningar som till exempel samtalsbänkar, pratbänkar eller vänskapsbänkar. Uppsala kommun har valt att kalla parksofforna för *mötesbänkar* för lyfta fram det spontana mötet mellan personer som ju kan ske på olika sätt. Parksofforna är blåfärgade för att särskilja dem från kommunens övriga parksoffor. Statliga medel som vård- och omsorgsförvaltningen beviljats bekostade bänkarna som därefter placerades ut i samarbete mellan samordnaren för äldrevänlig kommun, äldreombudsmannen,

stadsbyggnadsförvaltningen och hållbarhetsavdelningen. Varje bänk försågs med en skylt med text som bjuder in till att slå sig ner om man vill prata med någon. Skylten har även en QR-kod och via den går det att hitta tips på samtalsämnen samt läsa om psykisk hälsa. Mötesbänkar finns på följande platser i kommunen: Stadsträdgården, Tullgarnsparken, Gränbyparken, Valsättraparkens lekplats och Sjungarbackens lekplats.

Äldreombudsmannen har under året också haft återkommande kontakt med projektledare för seniorekortet för informationsutbyte kring projektets fortskridande, då det kommit många frågor och synpunkter från invånarna om detta.

Seniorbostäder

Äldreombudsmannen har under året deltagit i flera olika sammanhang för att möta äldre kommuninvånare och ta del av synpunkter och frågor. Framför allt har äldreombudsmannen haft fokus på sammanhang i tätorter och i landsbygderna. Det har rört sig om dialoger i samband med Uppsnack, besök på träffpunkter, sopplunch och servicepunkter och andra sammanhang som exempelvis ett möte arrangerat av Vattholma i samverkan, ViS, om aktuella äldre frågor i Vattholmabygden där äldreombudsmannen deltog tillsammans med stadsbyggnadsförvaltningen och politiker från kommunen och regionen.

Vid samtliga tillfällen har bostadsfrågorna varit i fokus och behovet av fler boendialternativ när livssituationen förändras. Äldre personer vill kunna bo kvar i bygden även när livssituationen ändras. Det är där man har sitt sammanhang, sin familj och sina vänner. Alternativa boendeformer saknas i kommunens tätorter och är därför något som efterfrågas, framför allt seniorbostäder.

Många undrar hur kommunen arbetar med bostadsfrågorna och vill vara delaktiga. Äldreombudsmannen lyfte detta vidare till samordnare för äldrevänlig kommun och strategisk samhällsplanerare med ansvar för bostadsprogrammet om att det fanns ett behov av återkoppling kring bostadsfrågorna. I samband med *Aktiv oktober* bjöd kommunen in till seminarium om bostäder och boende för äldre med ett brett perspektiv på frågan och informerade bland annat om Uppsalahems pågående projekt om delningsboende som svar på att äldre efterfrågar boende med gemenskap.

Andra kanaler där äldreombudsmannen fört vidare röster från invånarna om behov och önskemål är uppföljningsmötena efter Uppsnack och genom att delta i workshops om revidering av landsbygdsprogrammet och handlingsplan för landsbygdsprogrammet samt revidering av programmet för äldrevänlig kommun.

Seniorluncher

I utredningen som låg till grund för beslutet står ”att det finns andra insatser som i större utsträckning når den målgrupp som seniorrestaurangerna avser att nå för att motverka ofrivillig ensamhet”. I utredningen hänvisas till andra alternativ som så som seniorluncher på skolor.

Förutom att ta del av synpunkter från målgruppen, valde äldreombudsmannen att även ta kontakt med tjänstepersoner inom måltidsservice och utbildningsförvaltningen för att lyssna till deras erfarenheter av seniorluncher på skolor.

Äldre besöker skolrestaurangerna i väldigt liten omfattning, en far-morförälder som hälsar på i skolan är det vanliga. Skolorna har kapacitet att ta emot fler och ser gärna att äldre personer besöker skolrestaurangerna eftersom fler vuxna i skolan skapar

trygghet. Seniorluncherna bidrar också till möten över generationer samt att de äldre då också fungerar som goda förebilder i restaurangmiljön. En ytterligare effekt är att det höjer statusen på maten bland eleverna när det kommer betalande besökare. Det har inte inkommit några synpunkter, det har enbart varit positiva kommentarer från elever, medarbetare och besökare om seniorluncherna.

Skolor har olika förutsättningar att kunna möta de äldre besökarna så mottagandet kan se olika ut. Personalen uppmanas att välkomna lunchgästerna vid bordet, lunchgästerna kan dock inte räkna med att få hjälp med brickan eller kunna sitta vid ett specifikt bord. En skola äldreombudsmannen varit i kontakt med har valt att inte ha en specifik lunchtid för de äldre utan det går bra att äta när som helst, vill man komma när det är lite lugnare är det bättre att komma lite senare då de flesta elever redan har ätit. Äldreombudsmannen konstaterar att det är svårt att hitta till matsalen för den som inte är bekant med skolan samt att veta var tillgänglig entré finns.

Äldreombudsmannen har samverkat med kommunikationsstaben kring att det är svårt att hitta information på kommunens webbsida om seniorluncher och seniorrabatter på vissa restauranger, om man inte skriver rätt i sökrutan. Äldreombudsmannen har i tidigare årsrapporter skrivit att sökningar på kommunens webbsida styr mot vård- och omsorg vilket gör det svårare att hitta annan information som kan vara relevant för äldre kommuninvånare.

Äldreombudsmannen har också varit i kontakt med en av specialisthandläggarna vid äldrenämndens myndighet och fått veta att i samband med avvecklingen av seniorrestaurangerna har ett ökat antal ansökningar om matdistribution kunnat konstateras.

Uppdrag 8: förebyggande och hälsofrämjande insatser

Under året har förvaltningsövergripande samordningsmöten kring Uppdrag 8 hållits. Representanterna har varit flera av kommunens förvaltningar och med olika funktioner: ansvariga för kommunövergripande program och utveckling, chefer och verksamhetsutvecklare samt strategiska referensgruppen för effektiv och nära vård där bland annat Uppsala pensionärsföreningars samarbetsråd, UPS och äldreombudsmannen är med. Utgångspunkt i mötena har varit de prioriterade målgrupper, exempelvis äldre, som lyfts i utredningar om hur omställningen mot Effektiv och nära vård påverkar Uppsala kommun.

Barndomsdöva äldre personer

Uppsala Läns Dövas Förening och Uppsala Läns Dövas Pensionärsförening har genom åren uppmärksammat kommunen på behov som äldre teckenspråkiga har. 2019 antog ÄLN *Rapport om äldre med nedsatt hörsel eller dövhet* (ALN-2019-0434) vilket resulterade i att vård- och omsorgsboendet Höganäs fick i uppdrag att ta emot teckenspråkiga äldre som beviljats särskilt boendeplats samt att funktionen äldrevägledare för döva inrättades.

Uppsala Läns Dövas Förening bjöd in kommunen till en temadag, *Vård- och omsorg på lika villkor*, för att uppmärksamma behovet av teckenspråkskompetens i äldreomsorgen. Åsa Gustafsson, projektledare för Movadot, presenterade ett projekt med ett mobilt team som ska prova ett nytt sätt att stödja äldre döva personer med insats från äldreomsorgen. Projektet drivs av Jönköpings läns dövas och teckenspråkigas förbund med hjälp av pengar ur Allmänna arvsfonden och sker i

samarbete med kommunerna Jönköping, Nässjö och Gislaved. Forskare följer och utvärderar hur projektet faller ut.

Vid temadagen deltog tjänstepersoner från vård- och omsorgsförvaltningen och politiker från äldrenämnden. Inför mötet hade äldreombudsmannen kontakt med föreningen och var behjälplig med kontaktuppgifter till nyckelfunktioner. Temadagen resulterade i ett uppföljande möte med Uppsala Läns Dövas Pensionärsförening där äldrevägledare för döva, brukarombud, äldreombudsman och politiker deltog. Uppsala Läns Dövas Pensionärsförening ser behov av teckenspråkskompetens i hemvården för att skapa trygghet för brukarna. Äldreombudsmannen kommer fortsatt att följa frågan om teckenspråkiga äldres levnadsförhållanden och kan på olika sätt bidra till detta arbete.

Äldreombudsmannen har tagit del ta del av en skrivelse, för kännedom, från Uppsala Läns Dövas Förening till ansvariga politiker för minoritetsspråk och funktionshinderpolitiken i kommunen om representation av teckenspråkiga i Uppsala funktionsrättsråd och rådet för nationella minoriteter för att kunna påverka och bevaka rättighetsfrågor.

Åldersvänligt Sverige

De medlemsländer i det globala nätverket för åldersvänliga städer och samhällen *Agefriendly cities and communities* som även antagit nationella strategier, uppnår enligt WHO störst effekt.⁴ Norge är ett exempel där en nationell strategi finns sedan 2016, *Strategi for ett aldersvennlig samfunn*, som handlar om aktivt åldrande och berör alla departement eftersom ett åldrande samhälle berör alla sektorer.⁵ WHO ger praktiskt stöd till länder som vill utveckla ett nationellt program för åldersvänliga städer och samhällen.

På tjänstepersonsnivå har Göteborgs stad och Uppsala kommun - som två av de äldsta svenska medlemmarna i WHO-nätverket - haft en löpande diskussion om bland annat möjligheterna med en nationell strategi som stöd för det kommunala arbetet.

Ett första steg togs vid ett lunchseminarium i riksdagen på temat *Åldersvänligt Sverige* där Uppsala kommun deltog på initiativ av Göteborgs stad och inbjudan av två riksdagsledamöter, om varför det behövs åldersvänliga samhällen och förutsättningarna för att utveckla en nationell strategi liknande den som finns i andra länder, exempelvis Norge. I samtalen deltog representanter för Sveriges Kommuner och Regioner SKR, Socialstyrelsen, Boverket, Göteborgs universitet, Senteret for et aldersvennlig Norge, nordiskt välfärdscentrum med flera.

Samordnaren för äldrevänlig kommun och äldreombudsmannen deltog genom att lyssna, nätverka och bidra i diskussioner. Vid mötet deltog även äldreombudsmannen i Göteborg som, liksom äldreombudsmannen i Uppsala kommun, har ett nära samarbete med samordnaren för det äldrevänliga arbetet, i Göteborg benämnt Åldersvänliga Göteborg.

Diskussioner och kontakter på temat "åldersvänligt Sverige" har efter mötet fortsatt i olika konstellationer med olika samhällsaktörer. Uppsala kommun är fortsatt med i dessa sammanhang.

⁴ [National programmes for age-friendly cities and communities: a guide \(who.int\)](https://www.who.int/publications/m/item/national-programmes-for-age-friendly-cities-and-communities-a-guide)

⁵ <https://www.aldersvennlig.no>

Avslutning äldreombudsmannens reflektioner

Inledningsvis skrev äldreombudsmannen att delaktighet handlar om att en person aktivt kan medverka i och vara en del av samhället och det innebär att i så hög utsträckning som möjligt kunna välja självständigt, fatta egna beslut och påverka sitt liv. Möjligheten till delaktighet och inflytande i samhället och i det egna livet har även betydelse för att skapa möjlighet till en god och jämlik hälsa för äldre kommun-medborgare.

I kontakter med äldreombudsmannen och vid möten med äldre kommuninvånare har framför allt bostadsfrågor och kommunens lunchalternativ för äldre diskuterats, men även mobilitet, äldreomsorg och kommunikation och information har varit föremål för diskussion. Viljan att vara aktiva och delaktiga i sin vardag och i samhällslivet går som röd tråd genom dessa teman. Äldre kommuninvånarens erfarenheter, kunskap och innovation behövs i samhällsutvecklingen. Med äldres perspektiv och påverkan om vad de behöver och inte, kan arbetet med exempelvis lunchalternativ och boende bli mer träffsäkra. Äldreombudsmannen ser att delaktighet är en fråga som fortsatt behöver belysas.

Processen fram till beslut om avveckling av två av seniorrestaurangerna var snabb och äldre gavs inte möjlighet att vara delaktiga, något både enskilda och pensionärsföreningar haft synpunkter på. Delaktighet handlar om att få vara med och påverka genom att ställa frågor och komma med förslag.

Projektet Trygghet för och med äldre i Gränby och Kvarngärdet, Uppsnack och de förvaltningsövergripande samordningsmötena kring Uppdrag 8 är positiva exempel där målgruppen är involverad och bidrar med frågor, kunskap, erfarenheter och förslag som tagits vidare i kommunens fortsatta arbete. Detta går hand i hand med ambitionerna med Program och handlingsplan för äldrevänlig kommun som betonar vikten av äldres möjlighet till delaktighet i samhällslivet genom att aktivt vara med och bidra i arbetet.

Det är vanligt att invånare som framför synpunkter till äldreombudsmannen samtidigt relaterar till *äldrevänlig kommun* och upplevelsen att det är tomma ord som inte leder till något eftersom äldre personer inte är prioriterade.

”Uppsala säger sig ju vara en äldrevänlig kommun. Hur kan man då besluta att lägga ner seniorrestaurangerna?”

”I en äldrevänlig kommun kan det väl inte se ut så här?”

”Äldrevänlig kommun, händer det nått? Det är väl bara prat. Hur kan man säga att kommunen är äldrevänlig?”

Åsikter och frågor om vad äldrevänlig kommun innebär och vilka ambitioner kommunen har med arbetet är återkommande och har beskrivits i årsrapporten 2022. Äldreombudsmannen ser att det finns ett missnöje som kan bero på att det är otydligt med vad som avses när kommunen säger sig vilja vara äldrevänlig och att det skapar förväntningar och missförstånd. Kommunen har goda ambitioner och det genomförs flera åtgärder som exempelvis det nya seniorekortet i kollektivtrafiken som gäller dygnet runt och aktiviteter med civilsamhället. I kontakterna med medborgarna är det tydligt att det är svårt att uppfatta dessa ambitioner. Kommunen behöver hålla en levande dialog med målgruppen för att synliggöra vad som avses med äldrevänlig kommun.

Äldreombudsmannen menar att det behövs fler boendialternativ i kommunen för att möta äldre personers olika behov och preferenser. Det behövs ett bostadsbestånd som det går att åldras i. Äldre bosatta på landsbygden vill ha möjlighet att bo kvar och åldras där de bor även om livssituationen förändras. Hemmet har betydelse för att främja hälsa och för känslan av sammanhang och mening. Det finns positiva signaler där kommunen uttryckt att seniorboenden är en av prioriterad fråga. Detta trots att bostadsfrågorna är komplexa och utmaningarna med att bygga prisrimliga hyresrätter och mellanboendeformer är många, framför allt på landsbygden.

Äldreombudsmannen ser samtidigt värdet av att den som har möjlighet planerar sitt boende tidigare i livet genom att fundera över var och hur man vill bo som äldre.

Äldre är en grupp med skiftande önskemål, behov och intressen, vilket behöver avspeglats i de aktiviteter som kommunen erbjuder. Seniorrestauranger och skolluncher är satsningar som fyller olika behov för olika personer. Det är inte jämförbara alternativ, exempelvis har inte skolor öppet på helger och lov, enligt flera när ensamheten upplevs som svårast. Den som tidigare haft som dagens enda aktivitet att äta på seniorrestaurangen riskerar att passiviseras. I det hälsofrämjande och förebyggande arbetet i enlighet med Uppdrag 8 behöver kommunen främja och bredda insatser.

Äldre har för äldreombudsmannen beskrivit behovet av god hörselmiljö och att kunna få hjälp med brickan som hinder för att besöka en skolrestaurang. Det kan även vara svårt veta var matsalen är om man inte är bekant med skolan sedan tidigare samt veta var tillgänglig entré finns. Kan skolorna stötta så att äldre känner sig mer välkomna?

I dagsläget skiljer sig lunchpriserna mellan seniorrestaurang och skola.

Äldreombudsmannen undrar om prisskillnaderna kan åtgärdas samt om det finns möjlighet till andra smidiga betalningsalternativ som skulle underlätta för äldre, framför allt dem som saknar Swish.

Teckenspråkiga äldre personer har rätt till full delaktighet på lika villkor som den övriga befolkningen. Kommunen behöver säkerställa att teckenspråkiga äldre personer får sina behov tillgodosedda och kan kommunicera som alla andra.

Relaterade dokument

Centret för ett åldersvänligt Norge. [Senteret for et aldersvennlig Norge](#)

Kampanj från Aldersvennligt Norge om att planera för ett gott liv som äldre
<https://www.planleggelitt.no>

[Bostad för alla - Program för bostadsförsörjningen 2021–2024 \(uppsala.se\)](#)

Martinell, B., 2010. Valfrihet och värdighet saknas hos äldre döva!, Hässelby: Sveriges

Dövas Pensionärsförbund [Valfrihet och värdighet saknas hos äldre döva! \(sdpf.se\)](#)

Rapport om äldre med nedsatt hörsel eller dövhet ALN-2019-0434

<https://www.uppsala.se/contentassets/3f22fba88a794ba7b47ecfa637fff701/rapport-om-aldre-med-nedsatt-horsel-eller-dovhet.pdf>

Program för äldrevänlig kommun (dnr KSN-2019-2644)

[12.-program-for-aldrevanlig-kommun.pdf \(uppsala.se\)](#)

Mål och budget 2023 med plan för 2024–2025

[Mål och budget \(uppsala.se\)](#)

Inriktningsbeslut Effektiv och nära vård 2030 KSN-2019-03186

[13.-inriktningsbeslut-effektiv-och-nara-var-d-2030.pdf \(uppsala.se\)](#)

Kylén, M. (2018). *Perceived aspects of home, health and well-being among people in Sweden aged 67-70 years*. [Doctoral Thesis (compilation), Department of Health Sciences]. Lund University: Faculty of Medicine.

[För kommuner - På Rätt Plats \(rattplats.se\)](#) webbaserad boenderådgivning för äldre invånare.

Nordeström, F., Granbom, M., Iwarsson, S., & Zingmark, M. (2023). Ageing in the right place: usability of a web-based housing counselling service. *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*, 31(1), Article 2294777. <https://doi.org/10.1080/11038128.2023.2294777>

<https://www.movadot.se/>

Bilaga: Exempel på kontakter och samarbeten

Uppsala pensionärsföreningars Samarbetsråd, UPS Samråd äldres vård, SÄV Kommunala pensionärsrådet, KPR Funktionsrättsrådet PRO Tuna-Staby Storvreta PRO PRO Vaksala-Danmark RPG Gamla Uppsala BRiU RF-SISU Fyrisgården Samarbetsorganisationen för Invandrarföreningar i Uppsala, SIU Enheten för trafikplanering och mobilitet Landsbygdstrategerna Tillgänglighetsgruppen SBF Enheten för Trygghet, brottsförebyggande och säkerhet Enheten för Folkhälsa och miljö Kultur-, idrotts- och fritidsförvaltningen Träffpunkter socialpsykiatri Träffpunkter 65+ Anhörigcentrum Dagverksamheter Samhällsvägledare romer Kafé Romano Bibliotek Uppsala Återfika Brukarombudet Gränby allaktivitetshus Avdelningen för regional och lokal samverkan Region Uppsala, Utökad arbetsterapeutisk kompetens inom den regionala primärvården	Måltidssevice-seniorköken Strategisk referensgrupp brukare Effektiv och nära vård HjärtLung pensionärsförening Seniorpsykologerna Hjärnkoll Uppsala Attention Uppsala Visions pensionärsförening Synskadades riksförbund Uppsala- Knivsta Uppsala Läns Dövas Pensionärsförening Uppsala Läns Dövas Förening Föreningen Vänsam Uppsala Kvinnojour Vattholma i samverkan Servicepunkterna: Handlarn Oxsätra Lännamacken Region Uppsala FOU-S och angränsande sjukvård Uppsalahem AB Bonum seniorbostäder Uppsala moské Uppsala pastorat Rasbo pastorat Vattholma pastorat Bälingebygdens pastorat Nationella nätverket för äldreombudsmän